

До останньої хвилини ніхто нічого не підозривав. Халепа й тепер, за цим обідом був такий самий, як завжди, або, краще сказати, як останні місяці: важкомовчазний, неуважний, з гидливо-зневажливим заломом голених губ.

Правда, він мало коли визначався балакучістю, але раніше мовчазність його була затишна, легка, як тихий вечірній сутінок. Колись Халепа вмів надзвичайно привабливо й утішно посміхатися носом, сухим, горбатим, як у ксьондза. З лица на ніс густо збігалися тоненькі зморшки, очі ще глибше заходили під чоло, а довге, велике, як у коня, обличчя ставало таким довірливим, хатнім і затишним, що на серці робилося легше, простіше, зрозуміліше.

Але й до зміни, зрештою, звикли. Спочатку допитувались і дивувались, а потім якось почали забувати колишнього Халепу й зводити до нового, хоч і тяженько часом бувало від його великої, кістчастої й важкомовчущої постаті. Вірші його також стали подібними до нього — нудно-незрозумілими, натрудженими, без того лагідно-теплого гумору, за який його завжди відзначали в літературі, в який сердечно закохувались.

поважне, величне лице, озирнувся до галасливої компанії, якийсь мент дивився на неї й потиснув плечима. Потім підтягнув своє огрядне тіло разом зі стільцем ближче до столу й почав знову:

— Я кажу, що передчасно, занадто передчасно пішов від нас наш великий старий.

Нічого особливого не було ні в цих словах, ані в тоні Костяшкіна. Та й розмова уся тяглася досить мляво, аби не сидіти мовчки та не показувати, що перетравлювання дає себе відчувати.

Халепа перед цим довго «оглядав» Костяшкіна, настирливо й пильно блукаючи по ньому очима, з особливим інтересом зупиняючись на ретельно зачесаній червоново-золотистій бороді лопатою, на елегантній білій у голубих квіточках камізелі та на сигарі, що недбало стирчала в куточку рота популярного критика, хилитаючись то вгору, то вниз, коли він балакав.

Белетрист Оглоблін, задумливо качаючи пальцем, довгим, хоробливо-білим, із синім коротким нігтем кульку з хліба, подібну до замазки, промимрив у відповідь щось співчутливе. Лі глибоко зітхнула: чи того, що корсет дуже тиснув перевантажений живіт, чи від страти «великого старого», але нічого не сказала.

І от тут і сталося те несподіване та незрозуміле, про що довгенько ще балакали потім, зв'язуючи його з дальшим.

Халепа помалу встав і, горблячи свою велику, сухорляву постать, нехапливо посунув до Костяшкіна. І сам Костяшкін і інші казали згодом, що їм у цей мент кинулася в очі посмішка Халепа: бліда, сомнамбулічно-застигла й гидливо-насмішкувата, але насмішкувата не до того, що в той мент відбувалось, а ніби до майбутнього, до того, що станеться потім.

Костяшкін, нічого собі з того не роблячи, повернувся до Халепа й спокійно підвів до нього лице, чекаючи, що той скаже. Але Халепа мовчав, чудно весь захолонувши, спустивши довгі руки вздовж тіла й утіявши в Костяшкіна маленькі, заглиблені, захололі в моторошній посмішці очі. І вмить одна рука, немов би сама по собі одійшла від усього тіла, що стояло непорушно, одвелася вбік і спокійно, роздумливо, із сухим і невдалим чмоком ударила по зчервонілому від їжі, благодушно-розумному обличчю Костяшкіна. Костяшкін хитнувся в бік удару, потім зараз же дуже одкинувся назад, машинально захистно піднявши перед себе руки.

Якийсь момент усі задубіло й мовчки дивились на них. Але в ту ж мить посхоплювались і кинулись до Халепа, хапаючи його за руки й відтягуючи назад, хоча він не противився й не виявляв наміру бити ще. Його з непорозумінням і страхом питали, шарпали, вимагали відповіді, а він стояв і так само посміхався, ніби й сам добре не розумів, що сталося.

— Та в чому ж річ, Андрію? В чому ж річ, кажи!!! — шарпаючи за плече й силкуючись повернути до себе, шепотіла Баранова, уся червона й від того, що сталося, і від того, що в ресторані стало тихо й до їхнього столу швидко йшов між столиками обер-кельнер.

Халепа визволив з-під її руки плече, повернувся й, ні на кого не дивлячись, нехапливо й немов знехотя пішов до виходу.

II

Сонце ще не зайшло, — краї важких весняних хмар горіли яскравим жовто-малиновим вогнем. Але на ву-

лицях уже стояв передвечірній, бадьорливо свіжий затінок, і болото на тротуарі бугровато шерхло. Весна була тільки там — у соковитих, густих хмарах, що здавалися від сонячного світла теплими й лагідними, та в особливому леті й крикові галок, від якого пашило жирним, зораним полем.

На розі двох улиць, недалечко від мебльованих кімнат «Баварія», де Халепа наймав собі хату, він здаля ще побачив своїх сусідів по номерах. Дідок у рудому пальті, чорному під пахвами, з обшарпаними петлями, з яких визирала жовта бавовна підкладки, — своїм звичаєм гарячився, пристукуючи парасолом по тротуару. Супутниця, з усіх ознак, молода жінка його, стояла перед ним у короткій, чорній, теплій кофті й тримала, як завжди, руки в кишенях, склавши їх у кулаки, немов збираючись вихопити їх звідти й накинутись на старого, буркотливого й, мабуть, до смертельної нудьги осточортілого їй чоловіка.

Ця чудна парочка в перший же день, як Халепа побачив її, звернула на себе його увагу. Обоє вони, зустрівшись із ним, безцеремонно зупинились, і старий обвів його таким зневажливим, злісним поглядом, що Халепа густо почервонів, розтервся й від замішання не догадався спитати, чого треба було цьому чоловікові від нього. Тільки хвилини через десять подумав про це, та вже було пізно.

Заспокоївшись, він рішив, що старий, мабуть, помилився, взявши його за якогось свого ворога. Ця гадка підтверджувалась іще тим, що жінка старого, — Халепа встиг це помітити, — зі сміхом почала щось шепотіти чоловікові, немов пояснюючи йому їхню помилку.

Одначе, виявлялось, старий зовсім не помилився. Правда, зустрічаючись, він більше не зупинявся, але

щоразу дивився так само: зневажливо, з обридженням і викликом. При цьому довгасті, ясно-сірі, сталеві очі його з виразно-чорними чоловічками, здавалось, блідли від цієї зневаги. Жінка ж зі своїми кулачками в кишеньках, у круглій попівській шапочці, завзята, задиракувата провінціалка, якимось загадково й смішливо морщила свіжі, як шкуринка баклажана, губи; так посміхаються люди, бачачи якогось франта, що з поважністю виступає по вулиці, маючи на голові смішно приплющеного капелюха й не помічаючи того.

Це все надокучало й дратувало, бо примушувало гаяти час на безплідні догадування. Та до всього вони займали сусідній номер і вічною шамотнею там перешкоджали йому.

Халепі було чути, як вони ступали по хаті, — старий повагом і твердо, а жінка легко, прудко, наскоками, — як брязкотіли посудом і балакали. Переважно вони сварились. І не так сварились, як старий за щось вичитував жінці.

У чому була річ, Халепа не міг розібрати, — що також дратувало. Ці люди балакали на якійсь чудній мові: не то хохлацькій, не то польській. Халепа сам був родом з Малоросії, колись у дитинстві вмів і балакати по-хохлацькому, але мова цих людей здавалась йому мало подібною до мови полтавських хохлів.

Ясно було тільки те, що старий сердився й у чомусь переконував жінку, уперто, навіть із запалом, не по-старечому щось доводячи їй. А вона іноді викликаюче сміялася, іноді ж теж сердито й палкою, бурхливою скоромовкою відповідала йому. Часто дзвінко чулось її коротке рішуче «Ні!». Ні — та й край. Після того грюкали двері й по коридору повз Халепину кімнату швидко пробігали дрібні, жіночі кроки.

Але разом з досадливим дратуванням вони мимоволі викликали в ньому цікавість і ще щось, чого він тоді виразно не схоплював.

Побачивши їх тепер, Халепа машинально зробив рух убік, на брук, немов би наміряючись перейти на другий бік улиці. Але зараз же звернув знов на тротуар і пішов, хапаючись, просто на парочку. Смуглясте, горбоносе лице його з роздвоєним, синюватим підборід'ям, подібним сливи з двома половинками, здавалося стомленим і байдужим до всього на світі, невеличкі очі, що зайшли під густі кучеряві брови, дивились нудно, непричасно. Западнини на щоках під випнутими вилицями різкими тінями кидались в око.

Жінка, боячись, видно, якогось вибрику від чоловіка, який уже помітив Халепу, взяла його під лікоть і хотіла вести в бічну вулицю. Але старий сердито випручався, високо махнувши рукою, й демонстративно повернувся всім тілом до Халепа. Тоді жінка заклала кулачки в кишені й одійшла набік, тим показуючи, що вмиває руки.

Коли Халепа зовсім наблизився, стомлено зігнувши широкі, незграбні плечі, немов несучи на них мішок із борошном, і дивлячись на старого в'яло-чекаючим поглядом, випростався й нервовим, роблено-недбалим рухом почав застібати й так уже застібнуте на всі гуданки своє пухле, руде пальто. Здавалось, він готувався до чогось.

Халепа вмить зупинився й без дивування, навіть цікавості в голосі, тихо сказав:

— Що вам треба від мене?

Старий, мабуть, ждав цього, бо зараз же швидко її викликаючою, злісною готовністю щось відповів на своїй чудній мові.